

над обменом веществ при авитаминозе” для одержання вченої ступені доктора медико-фізіологічних наук. Виступати можуть всі, хто бажатиме» – подібні об’яви у другій половині 1920-х років були досить численними.

Попервах дозволяли перереєструвати отримані раніше наукові ступені, тож цим негайно скористалися досить поважні науковці. Лише у квітні 1924 року заяви на перереєстрацію написали професори Одеського інституту народної освіти – славіст, академік АН СРСР Борис Ляпунов та лінгвіст, член-кореспондент АН СРСР Олександр Томсон; відомий богослов, професор Одеського інституту народного господарства Олександр Покровський; офтальмолог, професор Одеського медичного інституту Володимир Філатов та інші. Надходили заяви і від дослідників, які мешкали поза межами УСРР. У другій половині 1924 року розпочалися вже захисти дисертацій.

Цікаво, що у звітах, які подав голова Комісії вчених ступенів при Упрнауці Олександр Палладін у 1925–1928 роках, ішлося не про кількість захищених дисертацій, а про кількість чинних комісій. Приміром, 1926 року

в Харкові діяло чотири комісії для присудження ступеня доктора клінічної медицини, дві – для присудження ступеня доктора зоології, по одній – для присудження докторського ступеня у медико-морфологічних науках, хімії, математиці, історії культури, медико-фізіологічних науках, філософії та соціології. В Києві працювали дві комісії для присудження ступеня доктора клінічної медицини, по одній – зоології та історії культури; в Одесі – по одній комісії для надання ступеня доктора ботаніки та клінічної медицини; у Дніпропетровську – дві комісії для присудження ступеня доктора хімії, по одній – для геології та інженерно-будівельних робіт.

Члени Комісії виконували надзвичайно велику роботу, і держава намагалася її оплачувати – втім, виділяючи на це, як і сьогодні, мізерні кошти. 1926 року, скажімо, грошей вистачило лише для частини членів харківських (столичних) комісій, робота інших залишилася неоплаченою (Палладін просив по 450 рублів для кожної).

У 1920-х роках для кожного окремому захисту згідно з рішенням

Укрнауки створювали спеціальну комісію, до якої залучали спеціалістів із конкретної проблеми. Можливо, варто повернутися до такої системи фахового рецензування й опонування, а не «пропускати» дисертації через спецради з фіксованим членством? Передбачаю заперечення, що тоді такі захисти не було поставлено на потік, а сьогодні маємо кілька сотень дисертацій на рік у кожній спеціальності, тому такий підхід виглядає нереальним. Але я, навпаки, вважаю оті щорічні кілька сотень звичайнісінькою профанацією: наукову вартісність у тому потоці має *не більше як чверть* дисертацій. Тут кількість у якість не переростає, і досвід далеких 1920-х може стати у пригоді.

Натомість сучасну систему атестування наукових кадрів сформовано в 1933–1934 роках, коли спочатку було створено Вищу атестаційну комісію, а 13 січня 1934 року постановою Ради народних комісарів СРСР «Про вчені ступені та звання» запроваджено вчені ступені кандидата й доктора наук і вчені звання асистента, доцента і професора, а також визначено порядок їх присвоєння. Із певними змінами та

доповненнями ця система дожила до розвалу СРСР і практично в тому ж вигляді збереглася в незалежній Україні. Якщо конкретизувати: незалежна українська держава перейняла систему атестації наукових кадрів, що склалася за доби тоталітаризму. Може, настав час її позбутися?

Написання цієї статті було довгим і болісним. Самий привід до розмови – ганебний випадок тупого плагіяту – замість натхнення навіював нестерпне роздратування. Але не можу насамкінець не повернутися до нього. «Справа Пасічника» не вартувала би ламаного шеляга, якби не позиція тих, кого в історичній науці вважають професіоналами. На жаль, науковці, передусім фахівці з історії середніх віків і раннього нового часу, хто мусив би голосно висловити обурення і фактом плагіяту, і потуранням йому з боку ВАК України, промовчали. Вкотре проковтнули. Отже – далі буде... Саме цієї миті черговий плагіатор клеєм і ножицями «вдосконалює джерела» свого наукового статусу. □

Культурократія та бюрологія

Олексій Радинський

Олександр Івашина, *Загальна теорія культури*. Навчальний посібник, Київ, 2008.

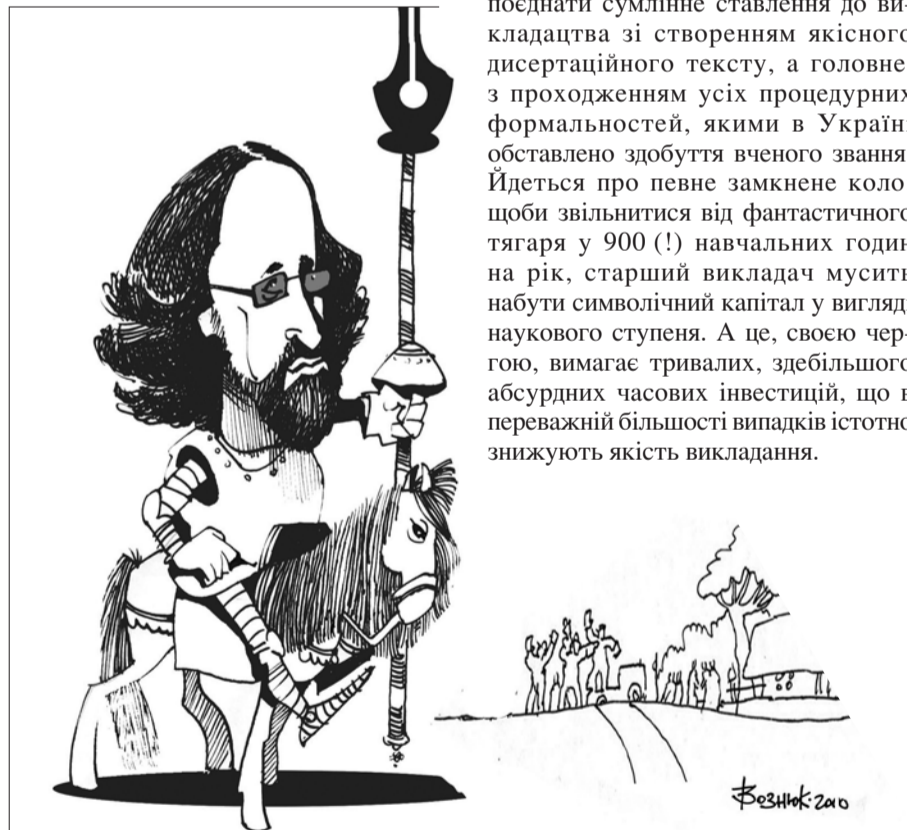
«Прикметою культурології є особливий статус деяких творів літератури і мистецтва, деяких культурних героїв та персонажів». Так розпочинається розділ «Естетичне несвідоме» з книжки «Загальна теорія культури», в якій зібрано матеріали до лекцій з однойменного авторського курсу Олександра Івашина, читаного в Києво-Могилянській Академії.

Розпочинаючи в такий спосіб одну зі своїх лекцій, автор навряд чи здогадувався, якою мірою ці слова стосуватимуться його власної особи невдовзі після виходу книжки. Саме «особливий статус» культурного героя та персонажа, статус академічного гуманітаря, здатного дозволити собі позицію незалежного інтелектуала, опинився у центрі конфлікту, що запам’ятався в академічній спільноті під умовною назвою «справа Івашина». Ба більше, саме цей конфлікт, що напозір може видатися локальним непорозумінням чи прикритим наслідком академічних підкилимних ігор, унаочнив численні суперечності й негаразди теперішньої гуманітарної освіти, яка зазнає тотальної бюрократизації, комодифікації та деінтелектуалізації під гаслами так званого Болонського процесу. Та замість поринати в аналіз численних механізмів, спрямованих на згортання непідвладних академічній бюрократії осередків університетської гуманітарної думки, варто звернутися до тексту, що виник в одному з цих осередків, і з’ясувати його нинішню актуальність.

Спершу – кілька слів про автора книжки. Його ім’я, застерігає він на самому початку, поміщено на її

обкладинку тому й тільки тому, що саме він відповідає за композицію: «За гамбурзьким рахунком, ці лекції мали б бути анонімними» [с. 4].

Малюнок Василя Возняка

Олександр Івашина – старший викладач катедри культурології Києво-Могилянської Академії, автор курсів «Вступ до культурології», «Сучасна культура Заходу», «Постмодернізм», «Постструктуралізм», «Культура і влада» та інших, чий культовий статус серед кількох поколінь студентів Могилянки відтінюється принциповою маргінальністю їхнього автора в публічному й академічному житті. Ця маргінальність полягає насамперед у принциповій відмові від писання та

захисту дисертацій – процедури, що мірою своєї забюрократизованості може позмагатися хіба з отриманням американського громадянства¹. Свою відмову від наукового статусу, яка представникам офіційної науки бачиться фрондерством, популізмом чи академічним саботажем, Івашина мотивує технічною неможливістю поєднати сумлінне ставлення до викладацтва зі створенням якісного дисертаційного тексту, а головне, з проходженням усіх процедурних формальностей, якими в Україні обставлено здобуття вченого звання. Йдеться про певне замкнене коло: щоби звільнитися від фантастичного тягаря у 900 (!) навчальних годин на рік, старший викладач мусить набути символічний капітал у вигляді наукового ступеня. А це, своєю чергою, вимагає тривалих, здебільшого абсурдних часових інвестицій, що в переважній більшості випадків істотно знижують якість викладання.

На цьому тлі особливо виразним видається той факт, що саме лекції та семінари Івашина та ще одного принципового академічного дисидента, старшого викладача Бориса Чумаченка, упродовж багатьох років є місцями паломництва студентів і випускників з інших спеціальностей і навіть з інших університетів – цих, щоправда, критично поменшало після запровадження скандального, за класичними стандартами університетської демократії, контролю

документів на входах до корпусів Могилянки. В ситуації, коли багато хто з викладачів – і тих, що мають ступінь, і тих, що його не мають – дозволяють собі поводитися на лекціях як заведені грамофони з пощербленою в кількох місцях платівкою, а на семінарах виконувати функцію семафорів, що механічно передають слово від одного студента до іншого, відповідальне ставлення до викладання стає чимось на кшталт екзотичної цікавинки, що притягує численних «туристів» – чимало з яких, утім, згодом стають «тубільцями».

Семінар Івашина протягом багатьох років був не тільки чи не єдиним у Києві місцем, де можна було почути, приміром, про теорії Агамбена, Ліотара чи Слотердайка; це місце, де слухачі, починаючи від перших курсів, стикаються з цілковито новим для себе модусом гуманітарного мислення та викладання, модусом, що сполучив сократичну маевтику, бахтінську поліфонічність і бартівський інтелектуальний гедонізм. Цей спосіб викладацької практики, побудований на підважуванні позиції «метра», на принциповій рівноправності всіх співрозмовників, породжує цілком відмінний тип знання порівняно з тим, що його продукує сучасна «фабрика знань». Йдеться про субверсивне, паралогічне знання, спроможне поставити під сумнів власні передумови, а отже – й передумови такого знання, що вважає себе достеменно «науковим», цілісним, позбавленим сліпої плями. Знання, продуковане цим семінаром – відкрите, розімкнуте, незавершене: замість готових відповідей там можна отримати хіба що натяки на можливі способи підходу до питання. Що не так уже й мало, зважаючи на перевиробництво готових відповідей на уніфіковані запитання, продуковані сучасною освітою.

¹ Аналіз формальних вимог див.: <http://www.eu-edu.org/news/info/397>

Те, що українська освітня система протягом багатьох років взагалі толерувала такий розсадник підривної думки, є одним із нечисленних свідчень на її користь. Але на початку 2010 року – буквально через тижень після 50-ліття Івашини й наукової конференції, якою відзначили ювілей викладача його учні, – ця ніша виявилася вельми проблематичною для сучасного університету, що переживає докорінну зміну способу свого функціонування. Йдеться про реформу навчальної системи, спричинену Болонським процесом, котрий виконує непрадавну функцію легітимації сумнівних нововведень, не постульованих у жодному з його офіційних документів. Це звучить як парадокс, але саме в рамках розгляду «питання про підвищення якості освіти на магістерських програмах НаУКМА» в лютому 2010 року було ухвалено відмовити Олександрові Івашині та ще кільком старшим викладачам у праві викладати на магістерських програмах. Це рішення викликало потужну хвилю університетського протесту, солідаризації та самоорганізації. Саме в цей момент багатьом стало зрозуміло, що університет, до якого вони звикли ходити, непомітно для повсякденного погляду перестав бути осередком критичної думки, остаточно підкорившись логіці автоматизованого конвеєра для виробництва робочої сили. Ще більше питань викликали формальні пояснення відсторонення Івашини, адже протягом п'ятнадцяти років жодні державні вимоги щодо наявності в магістерських викладачів наукового ступеня, на які посилалась адміністрація, не заважали Івашині, як винятковому фахівцеві, викладати на магістеріюмі. Натомість важко було не звернути увагу на дивну одночасність усунення Івашини з широкою дискусією в університеті, спрямованою на мінімізацію негативних наслідків численних освітніх новацій (кредитно-модульної системи, переходу від триместрів на семестри тощо), за дивним збігом обставин, упроваджуваних одночасно з імплементацією Болонського процесу. Звісно, наявність прямого зв'язку між критичним виступом Івашини (одного з нечисленних представників викладацького складу на цій дискусії) та його усуненням довести неможливо (так само, зрештою, як і відсутність такого зв'язку)². Однак цей випадок став точкою, в якій зійшлися найрізноманітніші конфліктні поля сучасного університету. Найважливішими з цих полів видаються позитивістська, «болонська» версія гуманітарної науки та паралогічна, авторефлексивна гуманітарія, що опирається математичному підрахункуві, бюрократичному вимірюванню та безпосередньому впровадженню власних результатів у виробництво. Послідовним утіленням другого з названих підходів є, зокрема, навчальний посібник «Загальна теорія культури» Олександра Івашини.

Відверто кажучи, ніколи ще під грифом Міносвіти не виходило такого чудернацького підручника. Фразу «рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів» у цьому випадку треба сприймати не як просту формальність, а як свідчення міри інтелектуальної

свободи, якою тішилося гуманітарне середовище Могиланки за тих часів, коли Вчена рада НаУКМА затвердила цей посібник (це сталося 2007 року). «Загальна теорія культури» відпочатку протиставляє себе панівній традиції наукового письма, притаманного жанрові навчального посібника. Замість наукоподібного викладу з позиції «суб'єкта, що має знати», з відтворенням суми загальноприйнятого знання (почерпнутого зазвичай із раніших аналогічних посібників), автор книжки, по-перше, відмовляється від імперативу індивідуального авторства («подані лекції належать радше до культури “готового слова”, це композиції “готових слів”» [3]), по-друге, від початку зосереджується на маргіналіях кожної з наведених тем, наводючи «ті розмірковування, які вважаємо цінними і цікавими, але які з різних причин не отримали, на нашу думку, належної уваги академічної спільноти» [11–12]. Якщо ж звернути увагу на те, що й самі теми, обрані для «Загальної теорії культури», належать до маргіналії вітчизняної гуманітарії (серед іншого, «Топос дослідника (стосовно/в теорії культури)», «Територія/топологія культури», «Естетичне несвідоме», «Повсякденне», «Афект», «Егос», «Форми виключення в культурі»), легко отримати бюрократичний скандал. Утім, за Івашиною, в ідеалі теорія якраз і має бути «інтелектуальним скандалом, яким була, скажімо, за її виникнення “філософія” Сократа та Платона, має примушувати чи навіть гвалтувати до думки» [7]. Якщо ж абстрагуватися від контексту, в якому з'явилася праця Івашини, можна сконстатувати, що академічна інституція, яка дозволила її вихід, виступила втіленням описаної у книжці «парадоксальної ідіосинкразії» капіталістичного суспільства, яке «відтворює знову і знову єдину ідеологію – ідеологію супротиву собі» [8].

Зрештою, особливий статус культурології як питомо опозиційної, альтернативної до панівного дискурсивного ладу науки забезпечується самим її походженням із середовища радянських «творчих гуманітарів», яких не влаштував стан офіційної гуманітарії [10]. Цей «золотий вік» культурології (яка на той час могла й не мати такого означення) скінчився разом із режимом, що породжував шалений інтелектуальний спротив собі. Інституціалізація нової науки розпочалася саме тоді, коли перестав існувати визначальний для неї елемент, якому можна було опиратися й у такий спосіб кшталтувати свою ідентичність. Ринок, що замінив ідеологію на посту «великого нарativity» сучасності, прикриваючись теорією «кінця метанаративів», протягом довгого часу не міг виконувати функцію консолідації своїх опонентів – перш за все тому, що більшість із них перебували на межі виживання.

Два десятиліття відсутності артикульованого «ворога» (у тому значенні цього слова, яке надав йому Карл Шміт: ворог як символічна фігура, необхідна для виникнення політичної ідентичності) перетворили культурологію з опозиційної дисципліни на своєрідний міждисциплінарний курорт, де опинялися гуманітарі з надзвичайно різномірними (й незрівняними) профілями та мотиваціями. Івашина описує цей про-

цес у такий спосіб: «Масовий похід у культурологію колишніх академічних “політруків” мав наслідком перетворення цієї дисципліни навіть не у прикладне смакознавство, а радше в поверхневе, тривіальне культурологічне» [10]. Важко було би передбачити траєкторію розвитку цієї екзотичної дисципліни, якби розуміння культурології як гуманітарної «внутрішньої опозиції» не дістало потужного стимулу для розвитку. Цим стимулом виявилася цілком реальна можливість несподіваного союзу між, з одного боку, позитивістською гуманітарією, зорієнтованою на вишкіл вузькокваліфікованих «експертів», і, з другого – новим поколінням академічної бюрократії, яка під егідою Болонського процесу дістала можливість підпорядкувати власним вимірковувальним механізмам рештки університетських свобод, що знайшли прихисток у рятівних нішах, не контрольованих попередньою бюрократичною моделлю.

Протягом певного часу Болонський процес сприймався в Україні як даність, якщо не як подарунок долі. Обіцяна можливість взаємного визнання наукових ступенів навчальних курсів між, скажімо, Болонським університетом і Києво-Могилянською академією не могла не викликати екстатичного ентузіазму в академічній спільноті. В університетах навіть почали викладати курси на кшталт «Принципи запровадження Болонського процесу в Україні». Афірмативне, некритичне ставлення до Болонського процесу не могло не спричинити зворотній ефект у вигляді його несприйняття, з одного боку, академічними консерваторами, а з іншого – критично налаштованими інтелектуалами; звісно, ці групи критикують «Болонью» з різних, здебільшого діаметрально протилежних позицій. Спільна риса більшості критик «Болоньї» – розгляд цього процесу як самодостатнього явища, а не символу ширших соціальних перетворень. Не претендуючи на вичерпність, зосередимося на критиці передумов Болонського процесу та його наслідків для гуманітарної науки, насамперед – для її саморефлексивного, позитивістського, паралогічного складника.

Мабуть, найкращою репрезентацією української версії Болонського процесу є фраза одного з чиновників Міносвіти про те, що «Болонський процес в Україні розпочався з падіння Залізної завіси». Цей вислів, попри власну абсурдність (Болонський процес започатковано 1999 року), неспівомовно описує передумови реформи, покликаної «підвищити конкурентоспроможність» європейської високої освіти шляхом уніфікації академічних стандартів і навчальних програм. Адже Болонський процес є не причиною, а наслідком неоліберальної тенденції до комерціалізації європейської соціальної сфери, що значно посилилася після падіння соціалістичного табору. Держава фактично відмовляється від свого обов'язку фінансувати університети й гарантувати при цьому їхню авто-

² Згодом, внаслідок тривалого протесту, Вчена рада НаУКМА подовжила право Івашини викладати на магістеріюмі терміном на один рік – що, звісно, є не розв'язанням проблеми, а його відкладанням.

Ален Бадью Концепт моделі

Переклад з французької
Андрій Рєпа

Київ: Ніка-Центр, 2009

«Концепт моделі. Вступ до матеріалістичної епістемології математики» написано в примітний час – 1968 рік, Париж, радикальні соціальні рухи на піднесенні, так само і філософський рух структуралізму. Таке історичне тло пояснює багато моментів першої книжки молодого ще тоді філософа, літератора і політичного активіста. В «Концепті моделі» не бачимо знайомих ідей «зрілого» Бадью – про Подію, вірність і процес істини. Проте саме роки перших праць багато в чому визначили весь його подальший шлях. Тепер із цією книжкою має змогу ознайомитись український читач – це, до речі, перша книжка Бадью, що з'явилася у перекладі українською.

Розлоге, складне дослідження наукового поняття моделі має на меті засобами математичної логіки прояснити використання моделей у науці, філософії та ідеології. Розрізнення науки та ідеології відоме передовсім за працями Луї Альтюссера, одного з наставників Бадью. В «Концепті моделі» філософ багато в чому деталізує це важливе розрізнення, показуючи його витоки в епістемології Гастона Башляра та відкидаючи спрощене уявлення про цю опозицію як подібну до протиставлення істини та хибі. Цьому присвячено навіть окремий текст, також уміщений у книжці: «Відновлення діалектичного матеріалізму», написаний як рецензія на видані в 1960-ті Альтюссеріві книжки. Крізь усі тексти «Концепту моделі» проходить ствердження марксистської науки історії, матеріалістичної філософії діалектичного матеріалізму та ідеології пролетаріату – на противагу їхнім буржуазним та ідеалістичним відповідникам. Попри деякий радикалізм, зрозумілий для 1968 року, міркування Бадью не примітивізують звичні марксистські опозиції, а радше ускладнюють та доповнюють їх.

Примат математичних моделей, відданість традиції французького раціоналізму та ангажованість у дискусії свого часу даються взнаки також у статтях Бадью кінця 1960-х. Як і решту текстів із книжки, їх важко читати неспеціалістові з усіх залучених галузей знання. Полегшують справу нещодавно написана авторська передмова до «Концепту моделі» та розлоге інтерв'ю з Бадью, присвячене його філософській еволюції. Завершує книжку післямова Андрія Рєпи, якому задля адекватного перекладу «Концепту моделі» довелося звертатися по консультації до кандидатів фізико-математичних наук.

Ігор Самохін

номність – що дало підстави деяким коментаторам назвати Болонський процес «кошмаром Гумбольдта». Йдеться про остаточну відмову від однієї з базових засад гумбольдтівської концепції університету як інституції, чия автономія сприяє встановленню «розумного ладу», що не потребує революції та знищення застарілих соціальних форм і структур. Натомість університет адаптується до вимог індустрії та комерції, переходячи в розпорядження великого бізнесу, що бере на себе істотну частку фінансування (разом, до речі, із самими студентами, змушеними дедалі більшою мірою оплачувати навчальний процес). У такий спосіб університети стають заручниками механізмів прогнозування ринку праці, а студенти й викладачі – бранцями неоліберальної риторики про «рентабельність», «ефективність», «конкурентоспроможність», «ди-

намізм» та «успішність». У цій ситуації Болонський процес є всього лише механізмом, що уможливує економізацію та квантифікацію тих сегментів освіти, що раніше визнавалися невіддатними позитивістському вимірюванню – в першу чергу, гуманітарії. Німецький коментатор Флоріан Шнайдер звертає увагу на ту парадоксальну обставину, що спеціалізація, синхронізація та принцип пропорційності, запозичені зі стандартизованого виробництва товарів, запроваджуються у сферу високої освіти саме тоді, коли фордистська модель, яка дала життя цьому підході, відійшла в минуле – принаймні, на європейському континенті, де робітників заохочують до «групової праці», загальної відповідальності й самоконтролю над процесом праці³. На Шнайдерову думку, запровадження системного вимірювання практик, що вважалися питомо невимірюваними, в саме осердя виробництва знання, тобто до університетів, пояснюється тим, що критеріїв цього вимірювання як таких не існує, а значить, їх треба винайти, дослідити та запровадити шляхом апропріації знання, яке нещодавно було недоступним для капіталу. На практиці це означає радикальну реструктуризацію навчальних курсів, що адаптуються до системи мультифункціональних модулів. Цим терміном, запозиченим із технологічного словника, позначають певний елемент у рамках великої системи, що його можна замінити без суттєвої зміни в загальній структурі. У випадку гуманітарних наук це означає насамперед нівеляцію авторських, неконвенційних підходів до викладання. Натомість університети змушені залучати «зіркових» викладачів, що збільшують комерційну привабливість навчання, але працюють значно менше за інших, перекладаючи тягар академічного навантаження на «ординарний» викладацький склад.

Підпорядкування навчального процесу «болонським» принципам рентабельності й конкурентоспроможності призводить до тотальної бюрократизації університету. «Новими господарями університету» російський дослідник із західним університетським досвідом Міхаїл Маяцький називає суттєво розширений прошарок «радників і консультантів із різноманітних проблем, у тому числі створених Болонським процесом: експерти з переказування й накопичення кредитів, консультанти з атестації викладачів, консультанти з перманентного навчання, консультанти з питань Болонського процесу, що працюють при кожному деканаті й ректораті». На думку Маяцького, за умов Болонського процесу «університет мислить себе статичним перехідним вузлом безперервно рухомого потоку викладачів та студентів, що збільшує прірву між цими кочівниками та осілою владною бюрократією»⁴. Інший фахівець у галузі теорії освіти із досвідом роботи в європейських університетах, соціолог Александр Бікбов, називає Болонський процес «надбюрократизацією освітньої процедури», внаслідок якої викладачі без додаткової фінансової винагороди на додачу до щораз більшого педагогічного навантаження отримують ще й бюрократичні обов'язки: «підготування деталізованих програм, складання

планів і звітів, регулярна проміжна звітність у перебігу викладання, фінальна атестація»⁵.

Всі ці новації, звісно, наразі стосуються найперше європейських країн, що достатньо далеко просунулися на шляху «болонізації». Українська ситуація дещо відрізняється. Якщо в Європі Болонський процес упевнено римується з утратою університетами своєї автономії, то в Україні «болонська» бюрократія накладається на усталені місцеві структури, здебільшого не витісняючи, а доповнюючи їх. Попри неспіливі спроби запровадити експериментальну автономію кількох українських університетів наша висока освіта залишається суцільно підпорядкованою самодостатнім, антиінтелектуальним органам, які, втрапивши ідеологічне підґрунтя, що забезпечувало їм право на існування, далі контролюють університетське життя на його базовому рівні: у присудженні наукових ступенів і вчених звань. За наших умов описана в Івашини «парадоксальна ідіосинкразія західної культури», що полягає у невпинному творенні й апропріації викликів, вочевидь не працює: вона нівелюється безперервним бюрократичним контролем за «віддушинуями для потенційно небезпечних творчих зусиль оригінальної думки меншини» [8], яким, навпаки, належало би забезпечити автономію. Як наслідок, університетські гуманітарії в Україні опинилися в ситуації, коли окрім опанування своєї власної дисципліни (чи, в актуальнішій версії, міждисциплінарного набору дослідницьких підходів) вони мусять опанувати ще одну, тотальну, всеосяжну та загальнообов'язкову дисципліну, яку можна окреслити поняттям «прикладної бюрології». Йдеться про сукупність вимог, приписів і формальностей, необхідних для легітимного функціонування в академічному полі. Олександр Івашина у своєму навчальному посібнику описує цей процес у розділі «Повсякденне»: «Експерти підкорюють собі сферу політики, систему виховання та охорони здоров'я, вони оплітають сіткою формальних приписів можливості повсякденності. <...> Бюрократія та технократія колонізують “життєвий світ”» [92]. Нині на додачу до, скажімо, ВАКівської бюрології на плечі викладачів лягає бюрологія Болонського процесу.

Але парадисциплінарний проект академічної бюрології не вичерпується вимушеною стратегією виживання університетських викладачів. Дедалі потужніше залучення студентів до різноманітних бюрологічних практик, які постачає невпинна квантифікація навчального процесу, відкриває перспективи рефлексивної, самосвідомої бюрології, що ставитиме питання про політичні імплікації наукової бюрократії. Цей проект видається суголосним із тематизацією сучасного університету в рамках руху Edu-Fac-

torу. Його активісти стверджують: «Університет став тим, чим колись була фабрика. Якщо раніше фабрика була парадигматичним місцем боротьби між робітниками та капіталістами, то тепер університет став ключовим простором конфлікту, де на кону стоять володіння знанням, репродукція робочої сили та створення соціальних і культурних стратифікацій. Це означає, що університет є не черговою інституцією, підкореною суверенному та урядовому контролю, а ключовим місцем, де точаться, з виграшем або програшем, ширші соціальні протистояння»⁶. Політична бюрологія в рамках сучасного університету потенційно здатна перетворити апарат освітньої бюрократії з неунікального «вимикача думки» на матеріал, що уможливує рефлексію над передумовами сучасного виробництва знання.

Поряд із механізмами контролю над думкою предметом бюрології може стати сцієнтистська версія гуманітарії, що має всі шанси розквітнути в умовах кількісного вимірювання будь-яких проявів освіти. Йдеться про гуманітарію як «культурократію», механічне примноження відомостей про культуру без потреби замислюватися над легітимними передумовами теперішнього надвиробництва знання. «За сучасної доби культуру часто плутають із запасом відомостей, які існують у культурі, інформаційними ресурсами суспільства, – пише Івашина [28]. «Діяння експертів розширюють оперативний об'єм суспільного розуму, нарощують його екстенціонально, проте якісний склад цього розуму не поліпшується» [28]. Протягом другої половини 2000-х років в Україні відбулося потужне кількісне розширення культурного архіву, засноване на ресантименті недостатньо описаної й заархівованої культури. Це розширення набуло гіпертрофованих форм тотальної музеїфікації, що межує з муміфікацією культурного процесу: достатньо пригадати заміну проекту Музею сучасного мистецтва на квазіістористський «Мистецький Арсенал», щоби помітити, як розширення «оперативної пам'яті» українського суспільства відбувається коштом потужності його «процесора».

«У гуманітарії та мистецтві культура дискутує сама з собою, ставить себе під питання, демонструє себе як наскрізь амбівалентну, – пише Івашина. – Культура перетворюється на релігію тоді, коли намагається загасити внутрішню субверсивність, вимагає віри в себе» [34]. Функцією сучасного критичного гуманітаря стає підваження ситуації, в якій культура позиціюється як самозрозуміла й неproblemатична база даних, приречена нескінченно зростати, а освіта – як автоматизована передача інформації. Саме так виглядає панівний дискурсивний лад сучасного університету, і саме в цій ситуації культурологія як альтернативна мисленнева практика набуває нової ролі: відшукувати та окупувати нові території думки, невидимі для тоталізаційного погляду нової освітньої бюрократії. «Особливий статус» цієї дисципліни та її викладачів аж ніяк не обмежується внутрішньоцеховими інтригами: те, що стоїть на кону – це «особливий статус» гуманітарної науки в добу уніфікації університетського життя. □

Александр Найден Игра на скрипке, запрятанной в футляр

Киев: СтилоС, 2009

У книжці віршів Олександра Найдена немає передмови, післямови і цю найменшого натяку на біографію автора. Інтернет запит його імені пропонує інформацію про серію виставок у київських галереях та книжку «Народна ікона Середньої Наддніпрянщини в контексті селянського культурного простору», котра у 2009 році вийшла до переліку найкращих книжок року за оцінкою останнього Форуму видавців у Львові.

Від текстів мистецтвознавця й художника варто сподіватися певних ознак професійної специфіки. Це насамперед посилення візуальних ефектів, відчутна конкретність образного ряду та властива текстам митців об'ємна, вагома, матеріальна якість більшості метафор.

Кожен вірш із «Гри на скрипці» творить закінчену композицію, портрет предмету, людини, міста, епохи взагалі, чи й кількох епох. Ліричний герой переповідає епізоди, згадки та враження від післявоєнних років, згодом – заплутаного між офіціозом та особистісним ставленням до життя радянського періоду, і так далі, до самого сьогодні. Реалістичність зображеного межує з документальною фотографією: у вірші потрапляють найменші деталі побуту, який найпростіше було б окреслити прикметником «радянський».

Проте навіть тут (чи: саме тут?) в умовах «розрухи» виникає особливе світло, призначене для тих, хто вмів слухати і бачити, як «в мутном зеркале курилки / Дежурит Ангел со свечой».

Богдана Козаченко

³ Florian Schneider, «(Extended) Footnotes On Education», <http://e-flux.com/journal/view/128>

⁴ <http://www.russ.ru/pushkin/Ot-Bolon-i-do-Bolon-i-ili-tupikovyj-process>

⁵ <http://commons.com.ua/archives/8015>

⁶ George Caffentzis, «Silvia Federici. Notes on the edu-factory and Cognitive Capitalism», <http://eipcp.net/transversal/0809/caffentzis-federici/en>